

Handreiking Onderbouw

Taalondersteuning voor meertalige kinderen groep 1 t/m 3



Taalondersteuning Etten-Leur

'Kennis van taal
is de basis voor
succes op school'



Inleiding

Deze handreiking is bedoeld om scholen belangrijke informatie en advies te geven bij de specifieke begeleiding van meertalige leerlingen in de onderbouw (die eventueel uitstromen vanuit de Eerste Opvang), maar is ook geschikt voor andere leerkrachten die werken met meertalige leerlingen. Er bestaat ook een versie voor oudere leerlingen.

Sinds augustus 2018 is binnen de gemeente Etten-Leur het project TAEI van start gegaan. TAEI biedt ambulante taalondersteuning. Ambulante taalondersteuning houdt onder andere in leerkrachten te begeleiden bij de instroom van anderstalige kinderen/ nieuwkomers in de onderbouw.

Voor leerlingen die niet in Nederland geboren zijn, of in Nederland thuis opgevoed zijn met een andere thuistaal dan het Nederlands begint het leren van de Nederlandse taal vaak pas op de basisschool. Aangezien zij nog niet of veel minder zijn blootgesteld aan het Nederlands is het belangrijk dat er in de klas veel aandacht is voor woordenschat, taal, praten en communiceren in het algemeen. In deze handreiking komen allerlei onderwerpen aan bod met handige tips voor in de klas.

Aangezien meertalige kleuters een minder grote Nederlandstalige achterstand hebben dan zeg maar een leerling die in groep 7 instroomt, lijkt het voor kleuters makkelijker om mee te komen in de groep. De opmerking 'al spelend leren ze de taal wel' gaat gedeeltelijk op, maar toch heeft het onderwijs aan meertalige onderbouwers een aantal aandachtspunten nodig. De tips die in deze handreiking staan zijn niet alleen nuttig voor leerkrachten die met meertalige leerlingen werken, maar ook voor leerkrachten die werken in een omgeving met gezinnen waar thuis de omgeving niet heel erg talig is.

Deze handreiking is gemaakt door ATO- Ambulante TaalOndersteuning Amstelveen (Frederike Groothoff en Ellen Goossens) en aangepast naar de Etten-Leurse situatie door Marije Schneijderberg (Coördinator TAEI).

De handreiking is tot stand gekomen met behulp van handreikingen van andere taalvoorzieningen: Taalschool Utrecht (Leonie de Heer), Taalklas DRV, ITK Uithoorn, 'Handreiking voor het onderwijs aan NT2- leerlingen voor de groepen 1 t/m 5 basisschool', De Triangel Amstelveen (Nicolette Van der Maesen-Braspenning), 'Startdocument NT2-leerling in het basisonderwijs' (De Stroming, 2018, Rianne Dekker), 'Brochure tweedejaars nieuwkomers' van Nieuwkomers West-Friesland, 'Handreiking Vluchtelingkinderen in de klas' van Pharos en 'Eerste opvang van nieuwkomers' TEC Zierikzee.

Een meertalige leerling in de klas krijgen vraagt best wat van een leerkracht, zeker naast al die andere leerlingen in de klas die al extra zorg nodig hebben. De ambulante ondersteuning en deze handleiding geeft je handvaten om de leerling goed te kunnen begeleiden.

Wat betekent het om een meertalige leerling in de klas te hebben?

Algemeen

Een meertalige leerling is een leerling met meer dan 1 taal in zijn of haar repertoire. Tegenwoordig zijn eigenlijk alle leerlingen meertalig, maar wij hebben het in deze handreiking specifiek over die leerlingen waarvan het leren van het Nederlands naast hun andere talen net is begonnen. Tweedetaalverwerving is het leren van een nieuwe taal na een andere taal, de thuistaal of thuistalen. We spreken in dit document van thuistaal en niet van de moedertaal, omdat de taal niet altijd van de moeder is geleerd. Let op, tweedetaalverwerving kan ook inhouden dat het gaat om een derde of een vierde taal!

Binnenkort krijg je een meertalige leerling bij jou in de klas, of de leerling is net begonnen. Wellicht heb je al eerder meertalige leerlingen in de klas gekregen, maar misschien ook niet. Verplaats je eens in die leerling: Waarschijnlijk heeft het net een verhuizing meegemaakt en is deze leerling in een totaal nieuwe omgeving terecht gekomen. Gebruiken zijn misschien nieuw, maar vooral de taal! Alles wat er om de leerling heen gebeurt, is in een taal die de leerling nog niet machtig is. Dat is behoorlijk wennen! Geef de leerling tijd om te wennen aan deze nieuwe fase. Een leerling die een tweede taal verwerft, doet dat aanvankelijk op dezelfde manier als de thuistaalspreker. Hij / zij luistert, neemt de klanken, de intonatie, de woorden en zinspatronen van de taal in zich op. Deze fase is bekend als de 'stille periode'. Het is belangrijk dat de leerling hiervoor de tijd krijgt en niet tot spreken gedwongen wordt. Voor de ene leerling zal de 'stille periode' enkele dagen duren, voor de ander enkele maanden. Een 'stille periode' betekent trouwens niet dat er geen communicatie plaatsvindt, let op non-verbale communicatie en geef de leerling de ruimte om dingen aan te wijzen of uit te beelden.

De instroom van een meertalige leerling zal wellicht effect hebben op het huidige curriculum in de klas. Het maken van keuzes in het lesaanbod door de leerkracht is vaak een dunne lijn tussen het opdoen van succeservaringen en het uitdagen van de leerling om zich optimaal te kunnen ontwikkelen. Maak de leerling bewust van het feit dat fouten maken mag en dat het leren van een taal tijd nodig heeft. Aan de andere kant is het ook voor Nederlandstalige leerlingen belangrijk dat er veel aandacht wordt gegeven aan taal, niet in elk gezin is het de gewoonte om voor te lezen of echte gesprekken te voeren met de kinderen.

Het hoofddoel in het begin is natuurlijk in eerste instantie veiligheid creëren. Het is het belangrijkste dat de leerling zich begrepen en gewaardeerd voelen. Dan wordt leren een stuk eenvoudiger. Het is goed om je ervan bewust te zijn dat de leerling een andere culturele achtergrond kan hebben en nog moet leren wat 'normaal' is in Nederland. Aan de andere kant kunnen jullie in de klas ook leren van gebruiken uit het land van herkomst van de nieuwe leerling, wees nieuwsgierig en stel je open voor andere ideeën.

Handige tips omtrent je klassenmanagement:

- Laat de leerling de eerste periode wennen, kijken, opnemen en forceer niet.
- Wees duidelijk in afspraken en regels: structuur en regelmaat zijn een belangrijke houvast.
- Structuur geeft veiligheid in een nieuwe (onveilige) situatie, gebruik duidelijke routine (liedje zingen bij opruimen, magneet verplaatsen bij dagritme etc.).
- Maak dingen in je klas zo veel mogelijk visueel, zowel voor de structuur (pictogrammen voor dagritme, waar je ook daadwerkelijk naar verwijst gedurende de dag) als de lesinhoud (laat plaatjes zien of filmpjes, gebruik concrete materialen, doe dingen voor). TAEEL heeft woordkaarten ontwikkeld van de Go4ty. De Go4ty bevat de eerste 40 woorden, waarbij veiligheid en geborgenheid centraal staat en de basis wordt gelegd voor de verdere woordenschatontwikkeling.

Handige tips voor meer informatie:

- Voor meer tips betreft het creëren van een (zichtbare) taalrijke omgeving kun je het curriculum TAEEL als bronnenboek raadplegen;
- Op www.LOWAN.nl is onder PO (primair onderwijs) een pagina met (soms gratis) lesmateriaal te vinden;
- Op deze website www.spelenleren.com en op de Wikiwijs pagina NT2 woordenschat https://maken.wikiwijs.nl/121286/Lesmateriaal_NT2 staan ook veel leuke lesmaterialen;
- Op Facebook is een groep NT2 leerkrachten actief om elkaar te helpen: “Nieuwkomers in de klas” , “nieuwkomers in de kleuterklas” of “anderstalige nieuwkomers in de kleuterklas”. Je vindt er interessante artikelen, filmpjes en lesideeën.



Woordenschat

De gehele (basis)schoolcarrière zal er extra tijd en moeite geïnvesteerd moeten worden om de leerling meer Nederlandse woorden te leren. Het aanbod in een reguliere taalmethode is onvoldoende voor anderstalige nieuwkomers! Voor sommige woorden heeft de leerling alleen een label nodig, het concept kent het wel. Aan de andere kant zijn bepaalde concepten helemaal nieuw voor de leerling en moet er dus ook gewerkt worden aan de diepere betekenis van woorden. Het netwerk dat een kind heeft rondom een woord kan in Nederland uitgebreid worden door specifieke Nederlandse betekenissen. Let ook op de minder concrete woorden, bijvoorbeeld woorden voor gevoelens en emoties, maar zeker ook op functiewoorden. Deze zijn minder zichtbaar te maken, die moeten dus door herhaling ingesleten worden: wijs de gehele dag door op dat soort voorbeelden.

Goed woordenschatonderwijs bestaat uit een combinatie van de 4-takt van Marianne Verhallen (A - D) en de NT2 didactiek (beschreven door Josée Coenen en Marion Nout, stap 1-4).

Het belangrijkste is dat je leerlingen niet vraagt: “wie weet hoe dit heet?” maar vertel eerst zelf wat het is:

A. Voorbewerken: activeren van de voorkennis; het nieuwe woord moet worden aangehaakt bij bekende woorden en in de context worden geplaatst (kapstok).

B. Semantiseren: uitleggen van de betekenis, met behulp van visuele ondersteuning.

Stap 1 (Receptief): Je biedt een woord, zin of klank aan en de leerlingen luisteren of lezen mee.

C. Consolideren: oefenen van het nieuwe woord en de betekenis.

Stap 2 (Receptief): Je biedt nieuwe taal aan (een woord, zin of klank) en leerlingen doen iets: ze wijzen een voorwerp aan, kiezen het juiste plaatje of kiezen het juiste woord uit een aantal woorden die worden gegeven.

Stap 3 (Reproductief): Je biedt een woord of tekst aan en de leerlingen zeggen het na of schrijven het over.

Stap 4 (Productief): Je vraagt iets naar aanleiding van een woord of tekst en de leerlingen geven antwoord. Je kunt bijvoorbeeld allerlei taalspelletjes doen. Of een woordenschatoefening: vul het juiste woord in.

Stap 5 (Productief): Je geeft het begin van een opdracht en leerlingen gaan zelf zinnen schrijven. Ze verzinnen bijvoorbeeld een verhaaltje.

D. Controleren: is het nieuwe woord onthouden?

Erg belangrijk is het ook om betekenisvolle activiteiten te doen terwijl er aan woordenschat gewerkt wordt. Sowieso is het belangrijk dat de woorden die je aanbiedt geclusterd zijn en dus op een of andere manier bij elkaar horen (in een woordspin, -parachute, -trap of -kast, zie bijlage), maar het is ook belangrijk dat de woorden zinnig zijn om te gebruiken. Als je een activiteit koppelt aan de woorden dan zien de leerlingen meteen het nut ervan in. Een voorbeeld is om woorden te leren over het maken van een fruitsalade, en dat de leerlingen daarna in groepjes de salade gaan maken. Jij loopt ondertussen langs alle groepjes en legt nadruk op woorden zoals ‘snijden’, ‘goed roeren’ en stelt vragen als ‘wat is jouw lievelingsfruit’.

Waarschijnlijk heb je wel eens gehoord van de BAK-woordenlijsten. De BAK-lijst bevat 3000 woorden die nodig zijn om onderwijs in groep 3 te kunnen volgen. Samen met de WAKlijsten vormen ze een doorgaande lijn tot het voortgezet onderwijs.

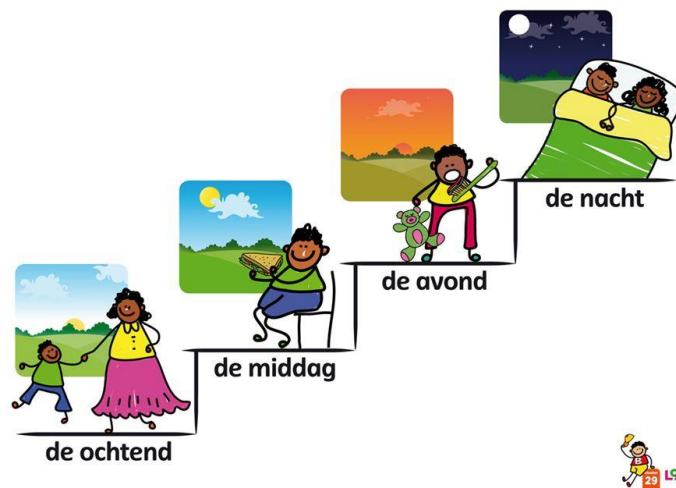
Aan het begin van het jaar is het belangrijk om te kijken naar de woorden die je aanbiedt. Hoeveel woorden zijn het? Controleer eens of de woorden van de BAK-lijst terug komen in jullie thema’s. Als

jullie werken met bijvoorbeeld LOGO3000 is het zaak dat je alle woorden verdeeld over de thema's die je aanbiedt. Houd ook bij welke woorden je hebt aangeboden en laat ze terugkomen.

Handige tips bij je woordenschatonderwijs:

- Verwoord wat er in de klas gebeurt of wat je doet: 'Ik loop nu naar de kast en pak de boeken. Ondertussen deelt de schriften uit'. Taal wordt gekoppeld aan handelen: <https://www.taalleermethoden.nl/index.php/taalleermethoden/tpr>
- Taalaanbod wordt rijker, door **woorden van te voren te selecteren** passend bij het thema. Plaats de woorden in clusters en bied zeker 4 keer per week een nieuw cluster aan. Denk er aan om ook **de lidwoorden** aan te bieden en bied de woorden zoveel mogelijk in **het enkelvoud** aan. Laat al deze woorden zoveel als mogelijk terugkomen in je lesaanbod, de (speel)hoeken, de boeken die je voorleest, je taalgebruik, etc.;
- Probeer je mondelinge taal aan te passen aan de woorden, die de leerling leert. Dus wees alert, wanneer je een nieuw woord kan gebruiken in een context, doe dat dan ook. Dit betekent dat de groepsleerkracht goed op de hoogte moet zijn van de inhoud van de lessen, ook wanneer de (instructie)les door iemand anders gegeven wordt!;
- Gebruik woordkaartjes met lidwoorden! om allerlei voorwerpen in het lokaal van naam te voorzien en zo allerlei begrippen te oefenen. Geef daarbij de 'het-woorden' aan door er een rode stip/ hartje bij te zetten of 'het' in een andere kleur weer te geven;
- TAEL heeft een eerste basiswoordenlijst ontwikkeld met daarbij woordkaarten. De lijst bestaat uit basiswoordenschat gericht op de omgang met anderen, op alledaagse situaties en op het wegwijs raken in en rond school. De woorden uit de basiswoordenlijst zijn afkomstig uit de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK-lijst) en de GO4ty;
- Gebruik zoveel mogelijk middelen om het taalaanbod visueel en non-verbaal te ondersteunen: voordoen, uitbeelden/ gebaren, geluiden, afbeeldingen, concrete voorwerpen etc. Laat de leerlingen ook spelen met de concrete materialen (in de poppen/ bouwhoek of verteltafel);
- Maak het geleerde zichtbaar door de woordclusters in de klas op te hangen en maak de verbanden zichtbaar tussen de woorden middels een schematisch model (<https://www.rezulto.nl/praktijkmateriaal/>). Vergeet niet om er af en toe ook naar te verwijzen en de woorden te herhalen. Haal de woordclusters weg, zodra je merkt dat de leerlingen de woorden kennen. Je kunt eventueel foto's maken van de woordmuur en deze in een mapje stoppen. Dat mapje leg je in de leeshoek. Leerlingen kunnen dan zelf de woorden nog eens opzoeken;
- Voer taal-denkgesprekken, waarbij de kinderen voornamelijk aan het woord zijn en de leerkracht het gesprek begeleidt. Leerlingen krijgen veel spreekkansen, doordat de leerkracht open vragen, vaak denk- en meningvragen (Wat denk jij?), stelt. De leerkracht daagt de leerlingen uit na te denken over het oplossen van een probleem. Het is mooi wanneer 'het probleem' gekoppeld kan worden aan het thema, waardoor in deze gesprekken de nieuwe woorden kunnen worden gebruikt. Voorbeelden van taaldenkgesprekken zie www.lowan.nl/taaldenkgesprekken;
- Geef feedback door te reageren op taaluitingen en deze te waarderen, te herhalen, te corrigeren (indien nodig) en uit te breiden= VAT- aanpak;
- Lees zoveel mogelijk voor;
- Op deze site kun je de BAK-woordenlijsten downloaden: <https://www.onderwijsconsument.nl/presentatie-basiswoordenlijst/> en hier vind je plaatjes bij de woorden: <https://woorden.wiki.kennisnet.nl/Handreikingbaklijst>;
- Besteed naast de dagelijkse algemene taal (DAT) ook aandacht aan cognitieve academische taal (CAT) oftewel schooltaalwoorden in de onderbouw. Op <https://www.digitaalspeciaal.nl/waarom-schooltaalwoorden-thuishoren-in-jouw-les/> kun je lijsten downloaden met schooltaalwoorden voor de onderbouw;

- De Digiwak is een online overzicht met woorden, die de kinderen in het primair basisonderwijs (groep 3 t/m 8) moeten beheersen. De woorden zijn ingedeeld in clusters per groep en thema. Je kunt je als school hierop abonneren <https://www.digiwak.nl/info.php>;
- Kijk op deze kwaliteitskaarten om aan de hand van aandachtspunten je woordenschatonderwijs onder de loep te nemen: https://www.leraar24.nl/app/uploads/Woordenschat_PO_Bijlage2_KwaliteitskaartenWoordenschat-gebundeld.pdf;
- Aan het eind van groep 2 kun je alvast voorbereiden op het werken met de methode van lezen in groep 3. Bijvoorbeeld Start met het programma BOUW! (beginnende geletterdheid, woordenschat en klanken) of ga pre-teachen: welke woorden uit VLL van de eerste kern(en) of Lijn 3 eerste thema's zijn onbekend. Deze kun je dan alvast aanbieden (zie www.ato-amstelveen.com/woordkaartjes-vll) voor woordkaartjes bij elke kern van VLL;
- Laat de leerling (prenten) boeken lezen of luisteren;
- Laat de leerling boeken/filmpjes in het thema in de thuistaal lezen/horen en vervolgens in de Nederlandse taal (www.prentenboekeninalletalen.nl, You tube kanaal NikNak);
- www.wepboek.nl Op deze website staan 20 geselecteerde geanimeerde prentenboeken. Op www.martijndewinter.nl vind je 100 QR-codes van bekende digitale prentenboeken en op de gratis app bookabooka vind je ook veel boeken die worden voorgelezen (kan ook offline gebruikt worden);
- Kijk voor nog meer tips in de bijlage.



Klanken

Meertalige leerlingen hebben een andere thuistaal dan het Nederlands. De ene taal staat wat betreft klanken en uitspraak verder af van het Nederlands dan de andere. Wat in de ene taal betekenisonderscheidend is zoals in het Nederlands peer en beer, hoeft in een andere taal geen betekenisverschil te hebben. In het Arabisch maakt het niet zo veel uit of je nu papa of baba zegt, het betekent allebei vader. Aan de andere kant maakt het in het Nederlands bijvoorbeeld niet uit of je het woord 'boer' met een rollende /r/ uitspreekt of met een Gooise /r/. Het is bekend dat vanuit bepaalde taalachtergronden specifieke klanken van het Nederlands lastig zijn.

Kijk hiervoor op deze twee pagina's met meer informatie over verschillende thuistalen: www.moedint2.nl/home en www.meertaligheidentaalstoornissenvu.weebly.com. Het is belangrijk dat er op de reguliere school aandacht is voor het correct leren herkennen (auditief) en uitspreken (articulatie) van de Nederlandse klanken. Wanneer kinderen hier moeite mee hebben heeft dit namelijk negatieve gevolgen voor het lees- en spellingonderwijs. Het goed kunnen verstaan en spreken van klanken (luisteren en spreken) is voorwaardelijk voor het leren lezen en spellen (letters- lezen en schrijven). Het is daarom ook goed om verschil te maken tussen letters en klanken en biedt dit dan ook gescheiden aan. Het gaat in eerste instantie om het auditief onderscheiden van klanken en van het 'juist' articuleren van klanken (helemaal accentloos is niet nodig, maar er moet geen verwarring ontstaan doordat een kind duur zegt in plaats van deur).

Aan het eind van de kleutergroepen is het eigenlijk de bedoeling dat de leerlingen alle klanken kunnen uitspreken en auditief kunnen onderscheiden. Stel daarom elke week een klank centraal, plan dat door in je hele jaarplanning en zorg voor voldoende herhaling en 'toets' momenten.

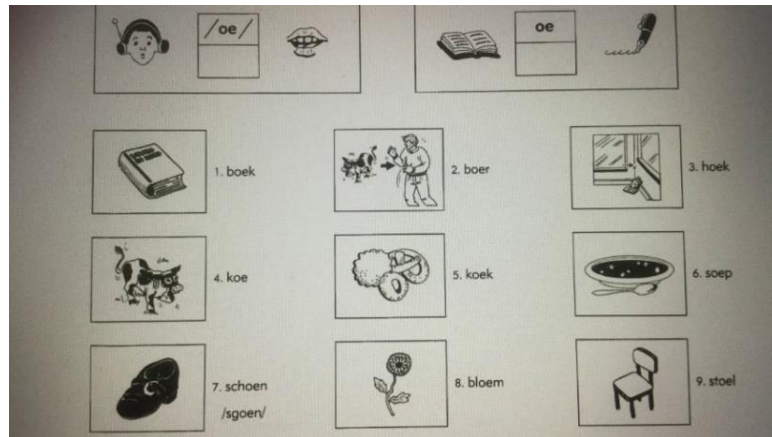
Als een leerling aan het begin van groep 3 instroomt is het prettig om van de leerling goed te weten welke klanken hij/zij goed auditief kan onderscheiden en welke al goed gearticuleerd worden. Zijn er een paar klanken nog niet goed verworven, probeer hier dan aan te werken voordat de letter wordt aangeboden.

Handige tips bij klanken:

- Benadruk aan *alle* kinderen (dus ook de Nederlandse kinderen) in de klas het verschil tussen een klank en een letter. **Ga altijd uit van de klank**, want bij een klank kunnen verschillende letters horen;
- Gebruik klankzuivere woorden als voorbeeld;
- Maak een klanktafel met voorwerpen en plaatjes van woorden met die klank (let op de klank en niet de letter, dus bij de /k/ mag ook een cavia!);
- Gebruik rijmpjes en liedjes om bepaalde klanken te oefenen;
- In groep 1 en 2 kun je beginnen met de begrippen van groep 3 te pre-teachen (beginklank, middenklank, eindklank, hakken, plakken etc.). In groep 3 moet je even checken of de leerlingen dit beheersen.
- In het boek 'Zien is snappen' van José Coenen en Marije Heijdenrijk (2010) staat hoe je klankles kunt geven. Daarin staat ook een leerlijn: begin met klanken /aa/, /ee/, /oe/, /eu/, /oo/, /uu/, /ie/ en biedt daarna alle andere klinkers en medeklinkers aan;
- In dit filmpje zie je hoe je een klankles kan geven: <https://www.youtube.com/watch?v=XlhnAzh0wTY&t=50s> of <https://www.lowan.nl/po/vakgebieden/technisch-lezen/>
- De uitspraak van klanken moet je heel overdreven voordoen: met uitgestrekte mond of een ronde mond, wat doet de tong, hoe gaat de luchtstroom (neus of mond) en waar de klanken gemaakt worden. Als ze één klank moeilijk vinden, bekijk dan welke klank er op lijkt en zij wel goed kunnen uitspreken. Het programma Top klankbeelden:

<https://www.afasienet.com/product/top-klankbeelden-2/> kun je inzetten bij het oefenen van de klanken;

- <https://kleuters.basisonderwijs.online/digibordlessen-van-juf-marije-en-juf-sanne.html> over klanken onderscheiden bijv. 'Waar hoor je de /ee/? (Let op!: woorden die worden aangeboden, zijn soms lastig);
- Besteed aandacht aan het verdelen van woorden in klankgroepen. Dit is belangrijk voor het latere leren lezen en spellen;
- Oefeningen van fonemisch bewustzijn pas aanbieden als het kind de klanken van het Nederlands kent (het fonologisch bewustzijn er is). Dit geldt ook voor Nederlandse kinderen, die moeite hebben met de uitspraak van klanken.



(Voor)Lezen en begrijpend luisteren

Bedenk goed met welk doel je voorleest. Is dat om tijd te vullen? Of om woorden aan te leren? Zo maar even vijf minuten voorlezen heeft weinig zin als het boek of het onderwerp onbekend is bij de kinderen. Je kunt dan beter een filmpje laten zien waarin er meer visualisatie is, of liedjes luisteren/zingen om klanken te oefenen. Als je echt gaat voorlezen, omdat het onderwerp van het boek bij jouw thema past, neem er dan de tijd voor, bereid het goed voor en ga er bewust mee om.

Voor het begrijpen van een boek heeft een leerling kennis van woorden nodig die 90-95% van de tekst dekken. Als een leerling die woordenschat nog niet heeft is er dus extra ondersteuning nodig. Dit kan door middel van pre-teaching van de woorden, het verhaal of de begrippen/onderwerpen van het boek. In dit artikel komen een aantal goede vormen van pre-teaching aan de orde: <https://kleutergewijs.wordpress.com/2019/05/22/5-alternatieve-vormen-van-preteaching/amp/>

Het is zinvol om kritisch naar de tekst van een boek te kijken. Staan er veel onbekende woorden in? Hoe kan je deze woorden uitleggen/ uitbeelden/ visueel maken? Vereenvoudig de tekst, maar maak het niet té eenvoudig, er moet wel iets te leren zijn! Je kunt de tekst ook steeds moeilijker maken naarmate je het vaker voorleest.

Zorg ervoor dat de platen van het boek goed zichtbaar zijn (op het digibord, wellicht kun je ze uitvergroten) en verzamel zoveel mogelijk concrete materialen die je kunt gebruiken tijdens het voorlezen.

Stel tijdens het voorlezen open vragen, dus niet “heeft Pinkeltje pijn?”, maar “Hoe voelt Pinkeltje zich?” en vraag ook naar de eigen ervaringen van de leerlingen “wie is er ook wel eens gevallen? Hoe voelde jij je toen?” Laat leerlingen ook voorspellen en kom op de voorspellingen terug. In dit filmpje zie je hoe interactief voorlezen gaat: <https://www.leraar24.nl/105661/interactief-voorlezen/>

Bespreek met de leerlingen voorafgaand van het boek alle plaatjes en voorspel waar het over gaat. Maak een verhaalschema in de vorm van een mindmap of een woordveld: Wie? (personen= geel), Wat? (dieren en dingen= bruin), Doet? (handelingen> wie/ wat doet/ doen iets?/ Wat gebeurt er?= rood) en Waar (paars). Je kunt daarbij de kleuren van de zinsstructuren uit het boek ‘Zien is Snappen’ van Joséé Coenen en Marije Heijdenrijk (2010) gebruiken. Na het lezen van het boek kom je hier op terug en kijk of je goed had voorspeld en breid je de mindmap/ woordweb uit. Laat de kinderen dan ook het ‘probleem’ en de ‘oplossing’ omschrijven.

Voor het leesproces in groep 3 is het belangrijk om onderscheid te maken tussen het technisch lezen gedeelte (herkennen en verklanken van letter/woorden/zinnen) en woordbegrip. Ook anderstalige leerlingen zouden gewoon kunnen leren lezen in het Nederlands op hetzelfde tempo als Nederlandstalige leerlingen, maar als je merkt dat ze uitvallen, ga met hen dan wat langzamer. Het is goed om gezamenlijk te starten aan het begin van het jaar, maar als een gedeelte van de groep niet mee komt: splitsen. Maak een planning zodat zij in ieder geval t/m kern of thema 7 alles goed onder de knie hebben aan het eind van het jaar.

Handige tips voor lezen:

- Lees liever een boek voor in een kleine kring (of pas in de grote kring na pre-teaching) en lees een boek voor passend bij het thema wat wordt behandeld;
- Creëer een aantrekkelijke leeshoek met steeds wisselende boeken rondom het thema. Maak gebruik van luisterboeken, prentenboeken maar ook boeken zonder tekst of stripboeken;

- Werk een aantal begrippen uit die in het boek voorkomen (Misschien een rekenbegrip? Kun je een aantal voorwerpen uit het boek in de bouwhoek/ poppenhoek plaatsen? Maak een verteltafel waar kinderen het verhaal kunnen naspelen?);
- Behandel een boek een langere periode. Lees een verhaal meerdere keren voor en doe er allerlei activiteiten mee. De methodiek 'Woorden in Prenten' van Josée Coenen en Marion Nout (2013) heeft daar een stappenplan voor;
- Vertel ouders dat het ook belangrijk is dat er thuis (voor)gelezen wordt: samen met hen in de thuistaal, samen met een Nederlandssprekende in het Nederlands. Je kunt ze wijzen op de website www.taalbeginthuis.nl en op de verschillende websites met anderstalige boeken op www.atoamstelveen.com/achtergrond onder het kopje 'Waarderen en functioneel inzetten van de thuistaal';
- Maak gebruik van verteltassen/ TAEI-tassen, waar ouders thuis met hun kinderen kunnen spelen met taal;
- Probeer een meertalige boekencollectie op te bouwen, zodat de thuistalen van de leerlingen zichtbaar zijn en dat oudere leerlingen of ouders kunnen voorlezen in de thuistalen;
- Nodig ouders uit om (meertalig) te komen voorlezen;
- Denk eens na of je wellicht een leescircuit kunt opzetten: lezen bij de leerkracht, activiteit op de computer (logo3000 software herhalen), zelf in een boekje lezen/kijken, letterkleurplaat/woorden zoeken in tijdschriften;
- Start in groep 2 met BOUW!. BOUW is een online programma dat effectieve ondersteuning biedt bij beginnende geletterdheid. Het programma helpt leerlingen, die risico lopen op problemen met lezen en spellen, inzicht te krijgen in alfabetische principes als tekenklankkoppeling en fonemisch bewustzijn. BOUW! is ook goed om de klanken goed te leren herkennen en uit te spreken en de woordenschat te vergroten. Er wordt gewerkt met tutors;
- Bied (meervoudige) luisteroefeningen aan. Bijvoorbeeld deel eens een kleurplaat over jullie thema uit en geef de leerlingen opdrachten om te kleuren: 'Tekenen de grote vlinder oranje, teken de rups op het blad groen en teken op de steen nog een rups' ect.;
- Richt je klas zo in dat als je met een kleine kring bezig bent andere kinderen kunnen afluisteren, zo pakken ze ook dingen op. Het beste is dan om je kleine kring in de buurt van de leeshoek of de tekentafel te zetten, omdat dit rustigere plekken zijn. De bouwhoek of de poppenhoek kunnen beter wat verder weg zijn zodat jullie in de kleine kring geen 'last' hebben van de spelende kinderen;
- Functiewoorden zijn natuurlijk essentieel (in een verhaal) en vaak lastig concreet te maken. Zet iedere week een aantal (2 tot 3) functiewoorden (welke voorkomen in het boek) centraal en laat deze zoveel als mogelijk terug komen. Probeer zoveel mogelijk gedurende de hele dag te letten op functiewoorden en de leerling erop te wijzen;
- Is het in groep 3 misschien mogelijk om tutorlezen te organiseren bijvoorbeeld met BOUW!? Twee keer per week met leerling uit groep 7 of 8 samen lezen. De leerkracht van groep 3 geeft voorafgaand expliciet instructie aan deze leerlingen; wat wordt er van hen verwacht? Tutorlezen verloopt onder toezicht van de bovenbouwleerkracht en de groep 3-leerkracht;
- Wat is het rooster in groep 3? Hoeveel tijd kan de onderwijsassistent meehelpen? Waar kan er geschoven worden, zodat er op meerdere momenten van de dag aan lezen/ taal/ woordenschat wordt gedaan?;
- Ook in groep 3 is het goed om betekenisvol bezig zijn. Kun je tijdens buitenspelen/ gym/ knutselen terugkomen op een klank of basiswoord?;
- Wijs ouders erop dat kinderen gratis lid kunnen worden van de bibliotheek;
- In Etten-Leur zijn verschillende initiatieven, waarbij kinderen worden voorgelezen. Kinderen kunnen worden aangemeld bij de Voorleesexpress door school. Vrijwilligers van Sociaal Taal lezen elke woensdagmiddag voor tussen 14.15-15.15 bij Achilles. De bibliotheek heeft ook regelmatig voorleesactiviteiten (facebooksite Bibliotheek 'Nieuwe Nobelaer').

Leuke lesideeën voor lezen in groep 3:

- Robot lezen (type in op Youtube)
- https://www.youtube.com/results?search_query=robot+lezen;
- Zoek eens op joggend lezen;
- Dobbelsteen lezen (zoek op google);
- Ganzenbord lezen (zoek op google);
- Woord mandala's bij klikklakboekje (VLL)
<http://jufritapcbsmozaiek.yurls.net/nl/page/1013824#topboxes;>
- Maak samen een letterkleurboek (waarschijnlijk willen de leerlingen het meenemen naar huis, maar het is misschien ook leuk om de bladzijden in een map te bewaren om zo per kern, of aan het eind van het jaar een heel boekwerk te hebben). Laat leerlingen per letter bijvoorbeeld de letter schrijven, 4 woordjes opschrijven, in een tijdschrift de letter zoeken, plaatjes zoeken met dingen met de letter, woorden uitknippen, een tekening maken van iets met die letter etc. Een (simpel) voorbeeld zie je op:
<https://www.jufinger.nl/wp-content/uploads/letterkleurboek.pdf>.



Thema's & werken in hoeken

Thematisch werken geeft meertalige leerlingen houvast, maar ook de kans om hun netwerk grondiger uit te breiden. Wees kritisch op de onderwerpen van de thema's. Stel jezelf regelmatig de vraag: is dit een nuttig thema? Gaat het over een onderwerp wat nuttig is voor de leerling? Komen er woorden in naar voren die dagelijks te gebruiken zijn en ben ik aan het voorbereiden op ingewikkeldere begrippen van school?

En bedenk wat de leerling nodig heeft om mee te kunnen doen. Welke voorkennis verschillen bestaan er in de klas? Als er tijd is kun je de leerling de ruimte geven om in zijn of haar thuistaal een filmpje te laten opzoeken over het onderwerp, zodat het netwerk alvast geopend wordt. Ook is het goed om met ouders te communiceren wat het thema is, zodat ze daar thuis in hun thuistaal over kunnen praten.

Maak het thema betekenisvol, laat de leerlingen ervaren wat ze kunnen met het thema en leg een relatie met de eigen leefwereld van de leerlingen. Bied betekenisvolle activiteiten aan, waarbij taal een doel is. Laat leerlingen bij het thema post een brief schrijven/ tekenen en laat hen vertellen wat zij schrijven/ tekenen, schrijf dat erbij en ga daarna met de kinderen de brief echt op de post doen.

Oefen met de kinderen zinnestukjes die nodig zijn bij het thema, zodat ze die zinnestukjes in de poppenhoek en de bouwhoek kunnen gebruiken 'Waar kan ik je mee helpen? Waar heb je pijn? Hoe wil je je haar hebben?'

Laat je thema's terugkomen in alle hoeken. Geef de leerlingen in de bouwhoek een probleem uit je thema en laat ze daar een oplossing voor bouwen. Of geef in de poppenhoek materialen uit het thema.

Handige tips bij thema's:

- Laat het thema terug komen in alle hoeken, bij de knutselwerkjes, maar ook bij gym en muziek;
- Betrek ouders er bij:
 - Geef een woordenlijst (met plaatjes) mee en vertel ouders dat het belangrijk is dat ze deze woorden doornemen met de leerlingen in de thuistaal;
 - Geef een praatplaat of een boek mee in het thema en vertel ouders dat het belangrijk is dat ze daar in hun thuistaal over praten. Het opent het netwerk bij de leerlingen;
 - Vraag ouders om gekoppeld aan het thema iets te vertellen over dat thema in hun cultuur of land van herkomst. Misschien kun je m.b.v. ouders voorwerpen uit een andere cultuur in de poppenhoek plaatsen of kunnen ouders iets vertellen over tradities bij geboorte of kunnen ouders iets lekkers met de kinderen maken;
 - Plan bij elk thema een ouder-kindactiviteit, waarbij taal/ interactie tussen ouder en kind het doel is;
- Betrek de omgeving van de school bij het thema. Kun je misschien naar de bibliotheek, de kinderboerderij, een kapper of een supermarkt?;
- Zijn de materialen een afspiegeling van verschillende culturen? (Afrikaanse stoffen, poppen met verschillende huidskleuren, Arabisch theeservies etc.);
- Neem de tijd om mee te spelen in de hoeken;
- Zoek ook liedjes bij het thema en ondersteun de tekst met pictogrammen of kleurplaten zoals op de foto is te zien. Of gebruik de picto-liedjes op <https://dewitlogopedie.nl/liedjes/?fbclid=IwAR1NkWc4sKs0At3u8GnKOviFXF-YLKORD2VBw3nKCAgJgcDdNFJry1RZ1hY>.



Rekenen

In de onderbouw wordt er voornamelijk veel gedaan aan voorbereidend rekenen, beginnende gecijferdheid. Probeer ervoor te zorgen dat je in je gehele jaarplanning van de kleuters rekendoelen hebt ingepland per week en dat je die ook allemaal doet.

Het gaat vooral om rekentaal: speel met de leerlingen sommetjes na en maak ze spelenderwijs bekend met rekenbegrippen. Plan deze ook echt in en herhaal regelmatig. (Aan het eind van groep 2 kun je alvast nadenken over welke rekenbegrippen er worden aangeboden in de eerste blokken van groep 3 -> deze alvast pre-teachen). In groep 3 moet je er goed bijilstaan welke begrippen al wel en nog niet bekend zijn.

In groep 3 kan de leerling gewoon meedoen met de rekenlessen in de groep.

Handige tips bij rekenen:

- Speel de verhaaltjessommen met je klas uit, of laat in groepjes de leerlingen een verhaaltjessom bedenken. Ze kunnen er dan een tekening of toneelstukje van maken. Denk ook aan het idee van de vertaalcirkel: <https://wij-leren.nl/vertaalcirkel-1-begrip-inzicht-zwakke-rekenaars.php>;
- Laat ze met concrete materialen werken;
- Maak een soort woordenboek met rekenkundige begrippen (De bestanden op deze pagina zouden als basis gebruikt kunnen worden https://maken.wikiwijs.nl/121286/Lesmateriaal_NT2#!page-4177185 en zie hier lijsten met rekenbegrippen in verschillende talen https://maken.wikiwijs.nl/121286/Lesmateriaal_NT2#!page-4203813);
- <https://woorden.wiki.kennisnet.nl/Categorie:CIRekenen> hier vind je clusters van rekenbegrippen en hoe je deze schematisch/ visueel kunt aanbieden.

Groep 3:

- Maak de rekentaal ook zichtbaar in de klas en verzamel begrippen op posters. Bij elke verhaaltjessom kun je dan naar de poster kijken welk begrip ze herkennen en wat ze zouden willen aanvullen. Bij optellen bijvoorbeeld 'instappen' bij bussommen;
- De kopieermappen van bijvoorbeeld "Maatwerk" kun je gebruiken om kale sommen te oefenen op niveau;
- Op de website <https://www.redactiesommen.nl/> kun je voor je niveaugroepen verhaaltjessommen uitprinten. Ruim er goed de tijd voor in om de verhaaltjessommen na te bespreken. Volg een stappenplan voor het oplossen van de redactiesom. Maak de rekentaal visueel.
- Mochten er leerlingen in de klas zitten met dezelfde taalachtergrond laat hen dan na de uitleg van jou even overleggen met elkaar: hebben ze begrepen wat je hebt uitgelegd? Zo niet, dan koppelen ze terug naar jou in het Nederlands wat ze niet snappen.



Waarderen en functioneel inzetten van de thuistaal

In de voorgaande stukjes is al een paar keer de thuistaal van de leerlingen benoemd. En daar gaan we nu nog een beetje dieper op in. Van meertalige leerlingen wordt wel eens gezegd dat ze een taalachterstand hebben, maar dat is niet zo. Vaak hebben ze een NEDERLANDSE taalachterstand, maar is hun thuistaal gewoon normaal ontwikkeld. Verder is die Nederlandse taalachterstand er alleen vanwege te weinig blootstelling aan het Nederlands. Is het dan de bedoeling dat de leerling vanaf nu dan alles in het Nederlands moet doen om dit in te halen? Nee, het blijven spreken en ontwikkelen van de thuistaal zorgt er juist voor dat er een goede basis is van waaruit het Nederlands geleerd kan worden. Bovendien is deze leerling bezig meertalig te worden en moet dus gestimuleerd worden om gebruik te maken van al de talen in zijn of haar repertoire.

Nu zijn er in klassen veel leerlingen met heel veel verschillende thuistalen en het is niet te verwachten dat een leerkracht al die talen kan spreken. Toch kun je als leerkracht dingen in jouw klas doen die er voor zorgen dat de thuistaal zich blijft ontwikkelen en dat het Nederlands geleerd wordt:

- Alleen al door ernaar te vragen en er ruimte voor te geven geef je als leerkracht een signaal af dat ook dat gedeelte van de leerling er toe doet en dat je als leerkracht geïnteresseerd bent in dat gedeelte van de leerling. Hierdoor voelt de leerling zich erkend, gewaardeerd en gezien en dat is goed voor het zelfvertrouwen.
- Door actief te vragen om talen te vergelijken worden er koppelingen gelegd tussen de talen waardoor er sterke verbanden ontstaan. Bestaat er bijvoorbeeld in hun thuistaal ook verschil tussen enkelvoud en meervoud? Hoe noem je de aarde in jouw thuistaal? Vaak kom je er dan snel achter dat er best veel overeenkomsten zijn tussen talen.



Handige tips bij het functioneel inzetten van de thuistalen:

- Maak de taalportfolio's van je leerlingen zichtbaar. Ook de op het eerste gezicht eentalige leerlingen kennen woorden uit verschillende talen, laat ze dat maar eens ontdekken (habibi, pizza, döner, ciao...);
- Bespreek met je leerlingen of ze bepaalde talen alleen kunnen begrijpen of ook spreken, lezen en ze ook kunnen schrijven. Praat met elkaar over hoe je talen hebt geleerd of hoe je ze kunt leren. Geef daarbij voorbeelden van hoe jijzelf talen hebt geleerd. Wellicht gaan er leerlingen naar een thuistaalschool in het weekend of na schooltijd, probeer daar eens naar te vragen;

- Ga in de klas het gesprek aan over het gebruik van de thuistalen. Bespreek met elkaar waarom het spreken in je thuistaal zo prettig en belangrijk is, maar maak ook afspraken over wanneer wel en niet (we sluiten niet uit). Leg aan de leerlingen uit wat meertaligheid is. Deze filmpjes kun je inzetten in de klas (groep 3): <https://www.ru.nl/2in1project/meertaligheidinbeeld/> ;
- Laat de leerling eens expert zijn door iets te laten voorlezen in de thuistaal of iets te vertellen over de thuistaal of -cultuur. Het is bijvoorbeeld leuk om ze een liedje te laten uitzoeken en uitleggen wat er gezongen wordt;
- Geef leerlingen altijd even de ruimte om iets op te zoeken (groep 3) of te overleggen in de thuistaal, maar maak daarna wel de koppeling naar het Nederlands. Controleer of de leerling begrijpt wat hij/zij moet doen;
- Wees nieuwsgierig en sta open voor inbreng in en vanuit de thuistaal en -cultuur;
- Betrek ouders in het leerproces, vertel hen dat het belangrijk is om veel te praten en te (voor)lezen in de thuistaal. De bibliotheek 'Nieuwe Nobelaer' heeft meertalige (prenten)boeken in de collectie;
- Maak de thuistalen zichtbaar in je klas en in de school (maak bijvoorbeeld eens een meertalige poster over je thema met zoveel mogelijk vertalingen van een bepaald woord).

Ouders

Ouders van meertalige leerlingen zijn meestal niet bekend met het Nederlandse onderwijssysteem en met de rol die van hen wordt verwacht. Wij vinden het bijvoorbeeld gewenst dat ouders betrokken zijn bij de leerontwikkeling van het kind. Dit is niet altijd vanzelfsprekend binnen andere culturen, maar wordt na uitleg vaak gewaardeerd. Het is goed om je te realiseren dat praktische problemen de betrokkenheid van ouders in de weg kunnen staan. Niet alleen onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal is een knelpunt, maar bijvoorbeeld eveneens het organiseren van oppas om een gesprek op school te kunnen voeren. Ook het gebruik maken van (het openbaar) vervoer kan al moeilijk zijn. Het niet spreken van de Nederlandse taal, maar ook verschillende culturele gewoonten, kunnen de communicatie tussen ouders en school verstoren. Leerkrachten vinden het soms frustrerend dat kinderen veelvuldig te laat komen, zonder bericht afwezig zijn of dat afspraken niet worden nagekomen. Praat er open over met ouders en ga na wat de oorzaak van bijvoorbeeld te laat komen is. Leg ouders uit waarom bepaalde regels gelden en wat het belang is voor het kind.

Handige tips om ouders bij de school te betrekken:

- Probeer de ouder(s) te koppelen aan een andere ouder, die hen helpt bij alledaagse schoolzaken;
- Plan extra oudergesprekken in en neem hier ruim de tijd voor in verband met taal- en cultuurverschillen. Zorg ervoor dat ouders een tolk mee hebben genomen/ dat jullie een tolk regelen (via de tolktelefoon?), zeker bij extra belangrijke gesprekken bijvoorbeeld over schooladvies en zorgtrajecten. Vertel wat het doel is van het gesprek en stel vragen aan de ouders zoals 'Hoe gaat het thuis?', 'Hoe vindt u het gaan op school?', 'Hoe ziet u de toekomst?' (vragend communiceren werkt beter dan zenden!);
- Laat zien dat je je realiseert hoe lastig het is om in een nieuw land te wonen;
- Geef ouders zelfvertrouwen door aan te geven dat ze thuis vooral met hun kind in de eigen taal blijven spreken. Meertalige leerlingen leren beter wanneer zij over een goede basis in hun moedertaal beschikken;
- Probeer materiaal mee te geven waar ouders thuis mee kunnen werken. Laat ze bijvoorbeeld woordenlijsten (met plaatjes) vertalen met hun kinderen, of over een thema-praatplaat thuis praten. Dit zorgt ervoor dat het netwerk in de thuistaal alvast wordt geoefend en op die manier kunnen ouders in de gaten houden of hun kind de nieuwe Nederlandse woorden ook in de thuistaal kent;
- 'Meehelpen' op school kan een nieuw concept zijn. Nodig ouders daarom bewust persoonlijk uit; en vertel wat de bedoeling is. Actief zijn op school helpt ouders om een goed beeld van het onderwijssysteem in Nederland te krijgen;
- Wees als professional bewust van interculturele verschillen en ga een open dialoog aan.

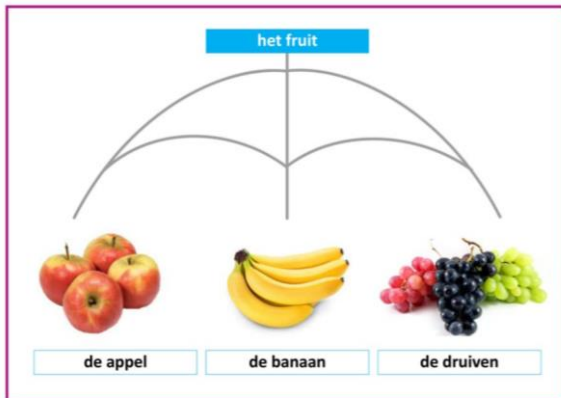


Bijlagen

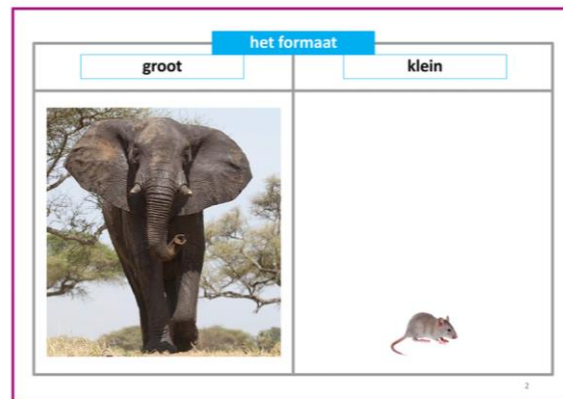
Woordenschatonderwijs

Aanbieden

Een kind moet een woord minimaal 7 keer horen voordat het in zijn/haar hersenen blijft hangen. De meest gebruikte manier van aanbieden is via de methodiek 'Met Woorden in de Weer' van Marianne Verhallen. Deze methodiek gaat er vanuit dat je woorden aanbiedt in clusters, een selectie van woorden die met elkaar in verband staan.



woordparachute



woordkast

Visualiseren

Het belang van visualisatie lijkt een open deur, maar wordt helaas vaak met name in de bovenbouw niet gedaan. Een woordmuur met daarop de aangeboden woorden vergezeld met een tekening of plaatje is een absolute voorwaarde om intensief met nieuwe woorden bezig te zijn. Woorden alleen mondeling aanbieden geeft een veel kleinere kans op het daadwerkelijk inprenten van de woorden. Let er bij het selecteren van een plaatje op dat het niet te stereotiep is en heel duidelijk. Vergeet ook de lidwoorden er niet bij te schrijven. Op de site van Met Woorden in de Weer <https://www.rezulto.nl/praktijkmateriaal/> zijn allerlei woordspelletjes (per bouw) en voorbeelden van de woordkast –woordspinparachute – woordtrap te vinden. Tegenwoordig vind je ook enorm veel kant-en-klare woordenschatclusters op internet.

Bijvoorbeeld op: <http://woorden.wiki.kennisnet.nl/Portaal:Woordclusters>

Consolideren

Consolideren is het inslijpen van de woorden en de betekenissen in het geheugen. De kinderen moeten de betekenissen niet alleen begrijpen, ze moeten deze woorden en hun bijbehorende betekenissen ook onthouden. Hiervoor is het belangrijk dat de aangeboden woorden elke dag herhaald en geoefend worden met consolideerspelletjes. Bied in eerste instantie slechts 1 betekenis van een woord aan en breid later pas uit met andere betekenissen of synoniemen.

Op de volgende site vind je overzichtelijke informatie over de 'Met Woorden in de Weer' methodiek en consolideerspelletjes: <https://woorden.wiki.kennisnet.nl/Portaal:Woordclusters>
Een andere interessante site is: <http://fontys-master-sen.yurls.net/nl/page/707402>

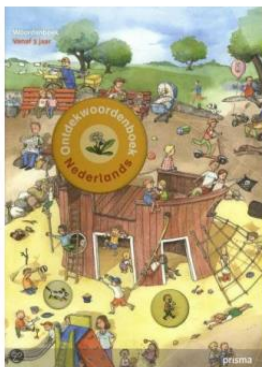
Het verschil tussen spreektaal- schooltaal

In elke taal, dus ook in het Nederlands, wordt onderscheid gemaakt tussen **DAT-** en **CAT-**woorden. DAT= Dagelijks Algemeen Taalgebruik. Oftewel frequent voorkomende woorden die kinderen en volwassenen dagelijks gebruiken. CAT = Cognitieve Academische Taal. CAT woorden wordt ook wel schooltaal genoemd. Schooltaal is de taal die gebruikt wordt in (studie)boeken en vraagt om een veel abstractere woordkennis van kinderen. Onder schooltaal worden de begrippen verstaan die je nodig hebt om cognitieve functies uit te drukken, bijvoorbeeld voor het geven van opsommingen, omschrijvingen, verklaringen en conclusies en voor het uitdrukken van relaties. Deze woorden worden veel gebruikt bij begrijpend lezen (signaalwoorden) en de zaakvakken in de bovenbouw. Anderstalige nieuwkomers (maar ook kinderen die in Nederland geboren zijn, maar thuis een andere taal spreken) hebben erg veel extra uitleg en begeleiding nodig bij deze woorden, vooral als ze na slechts 1 jaar Nederlands onderwijs doorstromen naar een bovenbouwgroep op een reguliere basisschool.

De ontwikkeling van DAT woorden gaat meestal wel vrij vlot, de meeste nieuwkomers hebben die binnen twee jaar onder de knie en kunnen gezellig mee kletsen in de klas. CAT woorden vragen veel meer tijd en ook een heel bewuste manier van aanleren en controleren. Laat je niet misleiden door de bijdrage van een meertalige leerling tijdens, bijvoorbeeld, het kringgesprek. Wees je ervan bewust dat er nog veel begrippen onbekend zijn. Vraag ernaar, bied ze aan en leer de leerling hoe het zelf achter een betekenis kan komen. Voor nog meer informatie over onderwijs aan nieuwkomers en het ruimte geven aan hun talenten zie: <https://www.poraad.nl/ledenondersteuning/publicaties/school-kind-omgeving/ruimte-voor-nieuwe-talenten>.

Op <https://www.digitaalspeciaal.nl/waarom-schooltaalwoorden-thuishoren-in-jouw-les/> kun je lijsten downloaden met schooltaalwoorden voor de onderbouw.

Woordenboekentip



**Ontdekkwoordenboek
Beeldwoordenboek
Nederlands**
bol.com € 14,95



**Van Dale Nederlands
als 2^e taal (NT2)**
€ 16,95 (met cd)



**Van Dale Groot
Beeldwoordenboek**
€ 32,50



Intertaal
€9,50